

ДИНАМІКА ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті розглядається динаміка трудової підготовки старшокласників в умовах системи загальної середньої освіти; аналізуються: процес створення міжшкільних навчально-виробничих комбінатів; проблема узагальнення старшокласниками знань, вмінь і навичок з техніки, технології, організації і планування виробництва; створення науково-методичного супроводу для всебічного розвитку особистості та підготовки старшокласників до професійної діяльності; процес виховання у школярів життєвої позиції, свідомого відношення до праці і трудової дисципліни.

Проблема трудової підготовки підростаючого покоління є відтоді як існує людство. Вона була, є актуальною й завжди буде однією з провідних в життєдіяльності цивілізованого суспільства.

Людина природно володіє унікальними властивостями свідомої трудової діяльності. Інтелектуальна і фізична праця людей забезпечує (в залежності від направленості) як бурхливий науково-технічний і суспільний прогрес, так і вкрай небезпечний для цивілізації регрес. Формування особистісних якостей людини відіграє в цих складних і суперечливих умовах суспільних процесів важливу роль. Ступінь оволодіння людьми нових горизонтів логічного мислення, пізнання і духовної культури формує хід і характер наступних етапів соціально-економічного і духовного розвитку суспільства. Тільки в умовах формування особистісних якостей, коли підростаючі покоління піднімаються на більш високі рубежі освіченості і професіоналізму, духовного і фізичного розвитку, ідейної переконаності і моральності відбуваються прогресивні зміни у всій суспільній структурі, її життєдіяльності у відповідності з відкритими наукою закономірностями, включаючи фундаментальні напрацювання в освітньо-науковій галузі у напрямі трудової підготовки молодого покоління.

Певний історичний період поступу суспільства характеризувався коректуванням завдань у вирішенні проблем трудової підготовки молоді. На наш погляд на різних етапах розвитку освіти і науки зміст трудової підготовки старшокласників, як правило, складався з трудового навчання і виховання, креслення, професійної орієнтації, профільного та допрофесійного навчання, професійної підготовки. Від того наскільки успішно молодь входила в соціально-економічні відносини залежало благополуччя особистості і суспільства в якому вона живе.

З моменту створення загальноосвітньої школи в Радянському Союзі фундамент трудової підготовки школярів закладався в ній. Особливим періодом удосконалення системи трудової підготовки була середина 70-тих років. В ці роки було прийнято ряд заходів спрямованих на докорінне поліпшення трудового навчання шкільної молоді, особливо учнів старших класів. „23 серпня 1974 року було прийнято постанову Ради Міністрів СРСР « Про організацію міжшкільних навчально-виробничих комбінатів трудового навчання та професійної орієнтації учнів »”. У постанові було визначено їх основні завдання, а саме: ознайомлення учнів з трудовими процесами і змістом праці робітників на підприємствах; здійснення професійної орієнтації школярів з метою підготовки їх до свідомого вибору професії; прищеплення учням початкових навичок праці за обраною професією [2, 4].

Після створення міжшкільних навчально-виробничих комбінатів трудового навчання та професійної орієнтації учнів (надалі МНВК) розпочався новий етап у розвитку всієї системи трудової підготовки старшокласників загальноосвітньої школи. МНВК став новим типом навчального закладу, який повинен був поєднати технічну і технологічну культуру із сучасними досягненнями педагогічної освіти і науки. Вони стали центрами методичної роботи вчителів, профорієнтації учнів та їх батьків в районах та містах. Саме в них узагальнювалися знання, вміння і навички з техніки, технології, організації і планування виробництва; створювалися необхідні умови для виховання у школярів життєвої

позиції, свідомого відношення до праці і трудової дисципліни, всебічного розвитку особистості.

Старшокласників знайомили з виробництвом, його структурою, технологічним процесом виготовлення продукції, обладнанням та устаткуванням, конструкціями і дією машин, верстатів, апаратів, інструментів і пристроїв, засобів автоматизації і механізації та ефективного їх використання, кресленнями, технологічними та інструкційними картками, організацією робочих місць, технікою безпеки і культурою праці, виробничою гігієною та протипожежними заходами, організацією праці, економікою та умовами оплати праці тощо.

Для успішного функціонування нової системи трудової підготовки створювався науково-методичний супровід з допомогою якого учням надавалась можливість здобути загальногалузеві знання – різний тип устаткування і його призначення, технологічні процеси і його обслуговування, наладку і ремонт устаткування; загальнотехнічні знання – технічна документація, методи вимірювання і контролю, основ економіки, організації і планування, механізації і автоматизації виробництва; спеціальні знання – будова і застосування устаткування, інструментів, пристроїв, спеціальні технологічні операції і процеси.

У змісті трудової підготовки було передбачено (відповідно до профілю) систему продуктивної діяльності учнів на практичних заняттях та під час навчально-виробничої практики, яка спрямовувалась на виготовлення продукції для базових підприємств та за іншими замовленнями.

Під час трудової підготовки старшокласників необхідно було озброїти політехнічними знаннями і вміннями у певній галузі техніки, сприяти свідомому вибору професії після закінчення загальноосвітньої школи.

Старшокласники вивчали загальні наукові принципи всіх виробничих процесів, здобували політехнічні знання про виробництво в цілому, набували відповідних умінь і навичок застосування їх на практиці в певній галузі виробництва.

Навчально-виховний процес в МНВК здійснювався на основі знань і умінь, отриманих школярами у восьмирічній школі. Тому між МНВК і школою систематично підтримувались партнерські відносини. Спираючись на отримані в загальноосвітній школі знання і вміння, вчителі і майстри виробничого навчання планували повторення раніше вивченого матеріалу.

У МНВК планувалось проведення старшокласниками різноманітної творчої раціоналізаторської, дослідницької роботи за їх бажанням, організовувались різні види факультативних занять, спортивні і культмасові заходи разом з молоддю базових підприємств, що сприяло здійсненню комплексного підходу до трудової підготовки і виховання старшокласників.

При визначенні профільності трудового навчання старшокласників керувались слідуючими факторами: виробниче оточення і напрям спеціалізації господарств, перспективи розвитку народногосподарського комплексу, потреби в робітничих кадрах на регіональних рівнях; наявність навчальної матеріально-технічної бази МНВК, укомплектованість інженерно-педагогічними кадрами – фахівцями відповідних галузей і майстрами виробничого навчання; ймовірність працевлаштування та навчання за обраною спеціальністю; відповідність бажання та придатності старшокласників до оволодіння професіями.

Вимоги до загальноосвітнього рівня кваліфікованих працівників зростали, тому профільне трудове навчання не зводилось до вузької спеціалізації, а значить пропоновані профілі були багатогалузевими. Аналіз показував доцільність вибору профілів на 5-10 років із врахуванням регіональних умов. Орієнтовні профілі, за якими навчались старшокласники, мали такий перелік: автосправа; трактори і основи агротехніки; основи тваринництва і механізації тваринницьких ферм; металообробка; електротехніка; радіотехніка; деревообробка; будівельна справа; текстильна справа; обробка тканини; торгівля; машинопис і основи сучасного діловодства; технічне креслення; виробництво художніх виробів [2, 13].

Виховання працьовитості старшокласників, засвоєння ними основних трудових процесів перебувало у прямій залежності від оптимізації умов навчання і продуктивної праці. До основних з них належали оптимізація фізичних і нервових навантажень старшокласників у процесі навчально-виробничої діяльності, що впливають на їх всебічний гармонійний розвиток, підвищення інтелектуального і творчого рівня праці; уникнення негативних впливів виробничого оточення на організм старшокласників; поступове ускладнення навчально-виробничих завдань та плановий перехід на робочі місця обладнаних на рівні виробничих умов (продумана система організаційно-технічних заходів, що забезпечувала умови для успішного навчання).

Значна увага приділялась системі наукового планування, яке допомагало зосередити основні зусилля інженерно-педагогічного і учнівського колективів на розв'язанні навчально-виховних і навчально-виробничих питань, сприяло раціональній організації навчання і праці та продуктивному керуванню МНВК. Система складалася із загального і спеціального планування навчально-виховного процесу.

Дидактичні принципи розглядались як основні положення про процес профільного трудового навчання відповідно до виховної і освітньої мети. Організаційні форми, зміст і методи навчально-виховного процесу визначались ними. Від рівня володіння дидактичними принципами, уміння педагогів застосовувати їх в процесі формування знань і практичних умінь залежала ефективність навчально-виховного процесу.

При проведенні навчально-виховного процесу використовувались такі основні дидактичні принципи: „Науковість у навчанні; зв'язок теорії з практикою; виховний характер трудового навчання; системність і послідовність навчання; доступність і посильність навчального матеріалу; наочність; свідомість, активність, міцність засвоєння знань та умінь ”. Розглядались і спеціальні дидактичні принципи, зумовлені специфікою профільного трудового навчання, зокрема: „Навчання на рівні нової техніки, передової технології і прогресивної ор-

ганізації виробництва; навчання на основі продуктивної праці; формування умінь на основі свідомого засвоєння прийомів і операцій; політехнічна спрямованість” [2, 49].

Особлива увага приділялась методиці профільного трудового навчання. Вона мала певні особливості, які були зумовлені різним рівнем теоретичної і практичної підготовки старшокласників, які приходили в МНВК з різних шкіл; особливостями їх індивідуального розвитку, що відображалось на формуванні учнівських груп; досконалішою, порівняно з шкільними майстернями, матеріально-технічною базою; залученням старшокласників у сферу матеріального виробництва; своєрідністю структури педагогічних кадрів; відмінностями в організації навчально-виховного процесу тощо.

Продовжувався пошук шляхів підвищення ефективності уроків профільного трудового навчання шляхом удосконалення таких особливостей уроку як активізація пізнавальної трудової діяльності старшокласників і підвищення їх самостійності у здобуванні знань, умінь, навичок у виконанні навчально-виробничих завдань; розвиток у школярів творчого мислення – включення в зміст уроків робіт з конструювання, проектування, експериментування, дослідництва; здійснення проблемного підходу у викладанні навчального матеріалу і в постановці завдань старшокласникам; досягнення єдності в процесах здобування і засвоєння знань, умінь і навичок безпосередньо на уроках.

Під час проведення занять використовувалось два основних типи уроків - урок формування теоретичних знань та урок формування практичних умінь і навичок, на яких також виконувалась суспільно корисна і продуктивна робота.

При плануванні 6-годинних занять в МНВК враховувалось, що урок з формування теоретичних знань повинен передувати уроку з формування практичних умінь і навичок, а після них - уроки суспільно корисної чи продуктивної праці. При такому підході забезпечувався логічний перехід від теорії до практики, тісний зв'язок навчання із суспільно корисною і продуктивною працею старшокласників. Використання різнопланових методів навчання сприяло акти-

вній пізнавальній діяльності учнів, а процес здобування знань, умінь і навичок здійснювався як єдине ціле [2, 63].

Для самостійної навчально-практичної діяльності у навчальних програмах відводилось близько 50% навчального часу в 9 класі і близько 75% в 10 класі.

Розвиток технічного мислення стимулювався розв'язуванням технічних і технологічних задач, які в свою чергу сприяли вихованню в учнів навичок планування своєї діяльності, розвитку в них творчого підходу до виконання завдання, виробляли вміння застосовувати для розрахунків теоретичні знання і обчислювальні навички.

Поєднанню трудового навчання з виробничою діяльністю сприяло вивчення виробничо-технічної документації (креслень, схем, технічних умов, технологічних карт, інструкційних карток з трудових процесів тощо), що було джерелом інформації про продукти і предмети праці, про технологічні і трудові процеси, а також інструктивним матеріалом для налагодження засобів виробництва, здійснення основних трудових операцій та найважливіших функцій щодо організації робочого місця.

У 80-х роках в СРСР нараховувалось більше 40 тисяч професій і спеціальностей, в народному господарстві було 400 галузей промисловості, 44172 підприємства, більше 200 тис. новобудов, 21,1 тис. радгоспів і 26,3 тис. колгоспів. Це змушувало науковців звернути особливу увагу на роботу системи професійної орієнтації, яка розглядалася як науково обґрунтована система підготовки молоді до самостійного вибору професії і була покликана враховувати як індивідуальні особливості кожної людини, так і необхідність повноцінного розподілу трудових ресурсів в інтересах народного господарства країни, окремої галузі, економічного регіону. [4, 5]

Психолого-педагогічна література характеризувала професійну орієнтацію як багатоаспектну комплексну проблему, яка входила в коло питань наукового управління соціальними процесами, виховання підростаючого покоління,

раціонального розподілу трудових ресурсів, вибору життєвого шляху, адаптації людини до професії і формування професійної майстерності.

Динаміка науково-технічного прогресу приводила до виникнення нових професій і відмирання старих. Підрахунки економістів показували, що правильна організація профорієнтаційної роботи може дати великий економічний ефект. Але значна кількість школярів мала обмеження до певних видів професійної діяльності, а значить потребувала допомоги фахівців у виборі професії.

Здібності у людей різні, а значить педагогам важливо знати психолого-педагогічні основи їх формування. У психології праці професійні здібності розглядалися як сукупність достатньо стійких, але разом з тим мінливих (під впливом виховання) індивідуальних психологічних якостей особистості. Для вивчення їх у школярів необхідно знати вимоги кожної професії до майбутнього спеціаліста [1, 223].

В галузі наукового пізнання за змістом, організацією і методами професійна орієнтація підпорядковувалась дидактичним і виховним принципам, направленим на всебічний і гармонійний розвиток особистості. Такими принципами являються виховний характер професійної орієнтації, політехнічна направленість профорієнтації, формування професійних намірів у відповідності до інтересів і схильностей, особливостей особистості та потреб економічного регіону в кадрах, співпраця навчальних закладів, сім'ї і виробництва у профорієнтаційних заходах. Вони розглядались в єдності та взаємодії.

Призначення і зміст професійної орієнтації в МНВК дозволяли розглядати її як цілісну систему, яка складалась із компонентів взаємодії або підсистем: профінформації, профконсультації, профвідбору і профадаптації, об'єднаних загальною метою і єдністю управління [4, 16].

Виховний вплив визначався кінцевою метою виховання – формування всебічно розвиненої гармонійної особистості, основи якої закладались в системі загальної середньої освіти і в подальшому розвивались у процесі професійної діяльності.

Вибір професій розглядався як довготривалий процес, який проходив в умовах МНВК ряд етапів і передбачав об'єктивну послідовність професійного самовизначення і становлення особистості.

Професійне самовизначення відображало декілька етапів становлення особистості. А саме: вибір професії, професійне становлення в процесі оволодіння конкретною професією в навчальному закладі та вибору трудового місця в рамках професії.

Професійна інформація розглядалась в МНВК як підсистема, з якої розпочиналось цілеспрямоване самовизначення. Її завдання – ознайомлення старшокласників з професіями і з наявністю кадрів у конкретному регіоні. На заключному етапі професійної інформації основна увага приділялась поглибленій пропаганді тих професій, які були конче необхідними в народногосподарському комплексі регіону. Щоб досягти необхідного результату займались професійною пропагандою, яка проводилась в ході всього навчально-виховного процесу.

Велике значення в професійній пропаганді, як етапі професійної просвіти, відігравав педагогічний потенціал промисловості та агропромислового комплексу з їх трудовими традиціями. Професійну пропаганду використовували для залучення робочої сили на нетворчі і неприваблюючі види праці. А тому важливе значення приділялося розкриттю соціальної значимості певних видів діяльності, і через виховні засоби підвищувався їх суспільний престиж.

Професійна консультація в умовах МНВК розглядалась як обґрунтована порада старшокласнику про доцільність професії, яка найбільш відповідала його інтересам, здібностям, фізичному стану і суспільній необхідності. Вона вимагала від педагогів знання психолого-педагогічних особливостей особистості, його статусу в соціумі. Використовувались три види профконсультації: довідково-організаційна, медико-профілактична і психолого-педагогічна [4, 18].

Довідково-організаційна консультація давала відповіді на запитання старшокласників та їх батьків з приводу працевлаштування в конкретному регіоні, про умови вступу до навчальних закладів, вимоги професії до особистості. Пе-

дагог, який володів необхідною інформацією, мав можливість здійснювати її педагогічно обґрунтовано.

Медико-профілактична консультація мала на меті виявити співвідношення психолого-фізіологічних та медико-біологічних властивостей школярів вимогам професії та обґрунтуванню висновку про відповідність напряму праці. Цей вид профконсультації проводився лікарем і педагогом на основі профілактичних медичних оглядів і даних медичних закладів, а також спостереженнями вчителів за різноманітними видами діяльності учнів.

За допомогою *психолого-педагогічної* консультації здійснювався вибір професії у відповідності до інтересів та здібностей школяра, його особливостей, які формувалися в певному виді діяльності.

Спостереження учителя праці в процесі багаторічного педагогічного спілкування з школярем мали позитивні результати у визначенні відповідності учнем обраної професії. Згідно поставлених ним завдань учні пробували свої сили, проявляючи свої здібності і навички в технічній творчості, конструюванні, наладці і ремонті простих інструментів тощо.

В разі правильної організації та визначенні характеру праці і змісту роботи з трудової підготовки та виховання учнів формувались найбільш значущі для майбутньої професії якості особистості.

Під час психолого-педагогічної консультації учень отримував рекомендації для самовиховання у відповідності до індивідуальних особливостей, при цьому велике значення відводилось відношенню до праці і активності школяра.

Професійна консультація проводилась в два етапи: попередня (для учнів 7-8 класів); підготовка до оволодіння обраної професії.

Від педагога вимагалось знання компонентів, властивих кожній професії: система технічного озброєння, умови праці; зміст службових обов'язків, вимоги трудової дисципліни; вимоги до кваліфікації працівника, його особистісних

якостей, права працівника у відношенні оплати праці, дотримання правил техніки безпеки тощо.

Зміна видів праці, виникнення нових професій і відмирання старих вимагало від педагогів чітких уявлень про професії, найбільш важливі для певного регіону. Вивчала професії та їх класифікацію професіографія, а результатом професіографічного вивчення була професіограма. Вона включала психологічні, виробничо-технічні, медико-гігієнічні та інші якості людини. Але частіше всього педагоги користувались характеристикою професії в змісті якої був тільки короткий опис професії і відсутні психографічні дані. В характеристиках були дані про історію професії, її значення в народногосподарському комплексі, правах і обов'язках робітника, виробничо-технічні та медико-гігієнічні умови праці, найбільш доступні для аналізу якості тощо. Ці характеристики накопичувались в навчально-методичному кабінеті міжшкільного навчально-виробничого комбінату і були необхідні для більш детального ознайомлення школярів з провідними професіями [3, 108].

Професійний відбір проводився безпосередньо на виробництві при допомозі педагогів МНВК та школи. Трудова підготовка, яка включала в себе продуктивну працю, створювала умови не тільки для вибору учнями робітничих професій, але і для професійного відбору кваліфікованих робітників.

Професійній адаптації надавали надзвичайно важливе значення. Завдяки їй забезпечувалась відповідність особистісних якостей особистості вимогам конкретного виду професійної діяльності. Профадаптація була одним із факторів, який забезпечував стабільність робочої сили, формування позитивного відношення до обраної професії, а значить забезпечення зростання продуктивності праці. Її значення збільшувалось по мірі скорочення працездатного населення в сфері матеріального виробництва [4, 21].

Ознака професійної адаптації – збереження і розвиток здатності до конкретної виробничої діяльності при умові співпадання особистісної і суспільної мотивації. Профадаптація була заключним етапом професійної орієнтації.

ДИНАМИКА ТРУДОВОЙ ПОДГОТОВКИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Резюме

В статье рассматривается динамика трудовой подготовки старшеклассников в условиях системы общего среднего образования; анализируются: процесс создания межшкольных учебно-производственных комбинатов; проблема обобщения старшеклассниками знаний, умений и навыков по технике, технологии, организации и планированию производства; создание научно-методического сопровождения для всестороннего развития личности и подготовке старшеклассников к профессиональной деятельности; процесс воспитания у школьников жизненной позиции, сознательного отношения к труду и трудовой дисциплине.

Mykola PODDYACHYY

DYNAMICS OF LABOUR PREPARATION OF STARSHOCLASNICIV

Summary

*In the article the dynamics of labour preparation of starshoclasniciv in the conditions of the system of universal middle education is **considered**; are analysed: process of **creation** of migshcilnih educational-production combines; problem of generalization by starshoclasnicami of knowledges, abilities and skills from a technique, technology, organization and planning of production; **creation** of scientific-methodical accompaniment for comprehensive development of **personality** and preparation of starshoclasniciv **to** professional activity; process of education at the school-boys of vital position, conscious attitude **toward** labour and labour discipline.*

Л і т е р а т у р а

1. Захаров Н.Н. Профессиональная ориентация школьников. – М.: Просвещение, 1988. – 272 с.

2. Мадзігон В.М. та ін. Навчально-виховна робота в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті. К.: Радянська школа, 1979. – 175 с.

3. Федоришин Б.А. , Карпинская С.Е., Миттельман Р.И. и др.: Под редакцией Федоришина Б.А. Система профинформационной работы со старшеклассниками. – К.: Радянська школа, 1988. – 176с.

4. Чистяков Н.Н., Буянова Т.А., Касаткина Т.А. Учителю труда о профессиональной ориентации учащихся. – М.:Просвещение, 1982. – 175с.

Відомості про автора :

Піддячий Микола Іванович

Директор Бориспільського МНВК

Кандидат педагогічних наук

Старший науковий співробітник Інститутів педагогіки та проблем виховання АПН України

Адреса: м. Бориспіль, вул. Київський Шлях, 108

Тел. с. (044) – 296- 75-25, т.д. (04495) 6-17-54.

E-mail: pmi@mail.vtv.kiev.ua